

УДК 341.322.5:342.7:343.9:364-78

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.92.2.21>

ОКРЕМІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ЖЕРТВ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ: МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ТА УКРАЇНЬСКА ПРАКТИКА

Валецька О.В.,
*кандидат юридичних наук, доцент,
в.о. завідувача кафедри історії та теорії держави і права
Чорноморського національного університету
імені Петра Могили
ORCID: 0009-0007-1600-7791*

Валецька О.В. Окремі аспекти соціального захисту жертв воєнних злочинів: міжнародні стандарти та українська практика.

У статті проаналізовано правові засади соціального захисту цивільних жертв воєнних злочинів у контексті збройної агресії російської федерації проти України та міжнародних стандартів прав людини. Показано, що чинна національна модель переважно зорієнтована на військовослужбовців і ветеранів, тоді як для цивільних осіб, які зазнали катувань, депортацій, насильницьких зникнень, сексуального насильства, примусового переміщення чи втрати майна, досі не створено ефективного універсального механізму компенсації. Наголошено, що соціальний захист таких категорій осіб має розглядатися не лише як елемент гуманітарної політики, а як реалізація конституційного обов'язку держави гарантувати право кожної людини на гідність, безпеку, відшкодування шкоди та доступ до правосуддя.

Досліджено конституційні гарантії, норми спеціальних законів, а також практику Верховного Суду щодо пріоритету норм закону над підзаконними актами, що обмежують соціальні гарантії. Проаналізовано рішення Європейського суду з прав людини, які визнають відповідальність держави-агресора за системні порушення прав цивільного населення на окупованих територіях, а також доктрину «справедливої сатисфакції» як інструмент міжнародного відшкодування шкоди, спрямованого на відновлення порушених прав і людської гідності. Показано значення Женевських конвенцій 1949 року, Базових принципів і настанов ООН щодо права на засоби правового захисту та репарації (2005), Декларації ООН про основні принципи правосуддя для жертв злочинів і зловживань владою (1985), а також положень Цивільного кодексу України про деліктну відповідальність держави.

Підкреслено, що міжнародні судові механізми (ЄСПЛ, МКС, Реєстр збитків Ради Європи) забезпечують юридичне визнання статусу жертв і створюють умови для формування майбутнього Фонду компенсацій, але реалізація цих прав потребує внутрішніх процедур фіксації шкоди, стандартизації доказів і створення національного реєстру потерпілих. Національна судова практика України поступово формує гуманістичний, жертв-центрований підхід – через встановлення юридичних фактів, пов'язаних із воєнними злочинами, і застосування загальних норм цивільного та адміністративного права щодо відшкодування моральної і матеріальної шкоди.

Запропоновано ухвалити спеціальний Закон України щодо захисту жертв війни та воєнних злочинів, який повинен визначити правовий статус потерпілих, джерела фінансування компенсацій, а також механізми надання безоплатної медичної, психологічної, соціальної та правової допомоги. Обґрунтовано потребу створення єдиного державного реєстру жертв війни із забезпеченням конфіденційності даних і доступу до допомоги за принципом «єдиного вікна». Акцентовано, що визнання прав цивільних жертв воєнних злочинів є не лише юридичним, а й етичним і політичним завданням, яке сприяє зміцненню верховенства права, суспільної довіри, соціальної згуртованості та міжнародної легітимності України у системі європейського правосуддя. Зроблено висновок, що ефективний соціальний захист жертв війни є стратегічною умовою відбудови держави, подолання травматичних наслідків конфлікту та інтеграції України в єдину європейську систему репарацій і прав людини.

Ключові слова: відповідальність за воєнні злочини; відшкодування шкоди; воєнні злочини; вразливі категорії населення; Європейський суд з прав людини; збройний конфлікт; міжнародні стандарти; соціальні права; соціальний захист.

Valetska O.V. Selected aspects of social protection of war crimes victims: international standards and Ukrainian practice.

The article analyzes the legal foundations of social protection for civilian victims of war crimes in the context of the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine and the international standards of human rights protection. It is demonstrated that the current national framework is primarily oriented toward servicemembers and veterans, while for civilians who have suffered torture, deportation, enforced disappearance, sexual violence, forced displacement, or loss of property, no effective and universal mechanism of compensation has yet been established. It is emphasized that the social protection of these groups should be regarded not merely as an element of humanitarian policy but as the implementation of the state's constitutional duty to guarantee every person's right to dignity, safety, reparation, and access to justice.

The study examines constitutional guarantees, special legislation, and the practice of the Supreme Court of Ukraine regarding the priority of statutory norms over subordinate acts that limit social rights. It analyzes the case law of the European Court of Human Rights, which recognizes the responsibility of the aggressor state for systematic violations of the rights of civilians in the occupied territories, as well as the doctrine of «fair satisfaction» as a tool of international reparation aimed at restoring violated rights and human dignity. The significance of the 1949 Geneva Conventions, the 2005 UN Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation, the 1985 UN Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power, and the relevant provisions of the Civil Code of Ukraine on the tort liability of the state are discussed.

It is stressed that international judicial mechanisms – including the European Court of Human Rights, the International Criminal Court, and the Council of Europe's Register of Damage for Ukraine – ensure the legal recognition of victims' status and lay the groundwork for the creation of a future Compensation Fund. However, the realization of these rights requires the establishment of domestic procedures for documenting harm, standardizing evidence, and maintaining a unified national register of victims. Ukrainian judicial practice is gradually developing a humanistic, victim-centered approach by establishing legal facts related to war crimes and applying general civil and administrative law norms to the compensation of moral and material damages.

The article proposes the adoption of a special Law of Ukraine on the Protection of Victims of War and War Crimes, which should define the legal status of victims, sources of compensation funding, and mechanisms for providing free medical, psychological, social, and legal assistance. It substantiates the need to create a unified state register of war victims that ensures data confidentiality and access to assistance under the «one-stop» principle. The recognition of the rights of civilian victims of war crimes is presented as not only a legal but also an ethical and political task that contributes to strengthening the rule of law, public trust, social cohesion, and Ukraine's international legitimacy within the European system of justice. The conclusion is drawn that the effective social protection of war victims is a strategic prerequisite for the country's reconstruction, overcoming the traumatic consequences of the conflict, and integrating Ukraine into the unified European system of reparations and human rights protection.

Key words: accountability for war crimes; compensation for damage; war crimes; vulnerable groups; European Court of Human Rights; armed conflict; international standards; social rights; social protection.

Постановка проблеми. Повномасштабне вторгнення росії супроводжується масовими порушеннями прав людини – убивствами, катуваннями, депортаціями, сексуальним насильством, знищенням цивільної інфраструктури й культурних об'єктів (ООН, МКС, ЄСПЛ). Ці дії мають ознаки воєнних злочинів і порушують норми міжнародного гуманітарного права (Римський статут, Женевські конвенції).

Нагальною потребою є соціальний захист постраждалих – цивільних, осіб з інвалідністю, внутрішньо переміщених, родин загиблих, колишніх полонених. Він охоплює медичну, психологічну, правову допомогу, компенсацію шкоди, реабілітацію та реінтеграцію.

Національне законодавство здебільшого зосереджене на захисті військових і ветеранів (Закон України «Про статус ветеранів війни»), тоді як механізм компенсації шкоди цивільним жертвам воєнних злочинів відсутній. Наявні проблеми – складність фіксації злочинів, стигматизація жертв, розпорошеність допоміжних сервісів, нестача сталого фінансування.

Потрібна узгодженість із міжнародними механізмами – практикою ЄСПЛ, МКС, Реєстром збитків і майбутнім Фондом репарацій (Рада Європи, ООН). Без цього постраждали ризикують залишитися без реального відновлення своїх прав. Отже, ефективний захист жертв воєнних злочинів вимагає створення цілісної правової моделі, прозорих процедур доступу до допомоги, належного фінансування та інтеграції у міжнародну систему репарацій і правосуддя.

Метою дослідження є правовий аналіз системи гарантій соціального захисту жертв воєнних злочинів російської агресії, виявлення прогалин у національному та міжнародному правовому регулюванні, а також вироблення науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення механізмів їхнього правового та соціального захисту.

Питання соціального захисту жертв збройних конфліктів і воєнних злочинів останніми роками привертає значну увагу українських і зарубіжних науковців. Дослідження охоплюють широкий спектр проблем – від реалізації соціальних прав на окупованих територіях до еволюції правових механізмів у міжнародному гуманітарному праві.

Стан опрацювання проблематики. Науковці відзначають дефіцит правових механізмів і колізії між національним законодавством та практикою окупаційної влади, що створює ризики для реалізації базових прав населення [1; 2]. Г.М. Гриценко та Д.В. Татаренко простежують еволюцію соціального захисту в умовах воєн, підкреслюючи роль ООН, МКЧХ і Ради Європи у формуванні міжнародних стандартів [3]. Д. Степченко та Г.В. Татаренко аналізують статус військовополонених у контексті гендерних аспектів, звертаючи увагу на уразливість жінок і прогалини українського законодавства [4]. Ю.М. Вірт досліджує сучасні моделі соціального захисту жертв війни, наголошуючи на необхідності поєднання соціальної, психологічної та економічної допомоги [5].

Узагальнення літератури свідчить про формування комплексного підходу до проблеми, однак бракує інтегрованих досліджень, що поєднують історичний, соціально-правовий і міжнародно-правовий виміри. Українські експерти зауважують, що державна політика переважно зосереджена на покаранні винних, тоді як питання прав жертв лишається недостатньо врегульованим. К. Рашевська підкреслює, що суспільство більше говорить про покарання злочинців, ніж про право жертв на компенсацію [6]. У законодавстві відсутні норми щодо відшкодування шкоди цивільним, завданої воєнними злочинами РФ [7], хоча судова практика вже формує прецеденти застосування загальних норм цивільного права [7; 8]. За даними EUAM Ukraine, ефективна реабілітація жертв, зокрема сексуального насильства, можлива лише за умови комплексної медичної, психологічної та економічної підтримки [9].

Виклад основного матеріалу. Аналіз міжнародної та національної практики захисту прав потерпілих від збройного конфлікту свідчить про кілька ключових тенденцій. По-перше, розширюється розуміння статусу жертв: міжнародні суди й органи дедалі частіше визнають їхні інтереси як самостійну цінність. Українські суди також формують прецеденти, що підтверджують право потерпілих на відшкодування шкоди. По-друге, існує дефіцит правової визначеності: більшість чинних нормативно-правових актів ухвалювалися без урахування специфіки цивільних жертв воєнних злочинів, немає єдиного закону про компенсацію постраждалим, а наявні програми залишаються фрагментарними. По-третє, спостерігається нерівність підходів: військові та ветерани мають визначені пільги, тоді як цивільні часто залишаються поза системою допомоги. Наприклад, особи, які втратили годувальника, стикаються зі складнощами доведення права на компенсацію, оскільки критерії орієнтовані на військовослужбовців. Відсутність єдиного державного реєстру жертв ускладнює формування цілісної соціальної політики, адже фіксацію втрат здійснюють переважно міжнародні організації та правозахисні ініціативи [10].

Міжнародні ініціативи, зокрема створення Реєстру збитків та підготовка до Міжнародної комісії з компенсацій, формують зовнішній імпульс для розроблення українського механізму розгляду заяв потерпілих. У світі діють різні моделі підтримки жертв воєнних злочинів: психологічна допомога, гарячі лінії, юридичні клініки, страхові програми. В Україні створено Координаційний центр підтримки потерпілих і свідків при Офісі Генерального прокурора, який надає допомогу, зокрема жертвам сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом [9].

Відповідно до статті 46 Конституції України громадяни мають право на соціальний захист, однак у воєнний період виникає потреба у спеціальних нормах, що гарантують права цивільних жертв воєнних злочинів. Основу нормативної бази становить Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» № 3551-ХІІ від 22 жовтня 1993 р. [11]. Верховний Суд у постанові від 13 червня 2023 р. у справі № 560/8064/22 підтвердив, що права ветеранів мають реалізовуватися у повному обсязі незалежно від урядових обмежень [12].

Закон України «Про соціальний і правовий захист осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, та членів їхніх сімей» № 2010-ІХ від 26 січня 2022 р. гарантує правову, медичну, психологічну допомогу, право на житло й реабілітаційні заходи, але не охоплює інші категорії цивільних постраждалих [13].

До системи соціальних гарантій належать також Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» № 2011-ХІІ від 20 грудня 1991 р. і Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» № 1706-VII від 20 жовтня 2014 р., які визначають статус військовослужбовців, їхніх родин і ВПО, але не містять механізмів компенсації шкоди цивільним жертвам війни.

Серед підзаконних актів важливими є постанови Кабінету Міністрів України від 7 травня 2022 р. № 540 (втратила чинність) та від 20 березня 2022 р. № 332, що встановили окремі виплати для осіб з інвалідністю та внутрішньо переміщених осіб. Верховний Суд наголосив, що урядові акти не можуть звужувати соціальні гарантії, визначені законом [12].

Цивільний кодекс України містить загальні положення про відшкодування шкоди (статті 1166–1169), які теоретично можуть бути застосовані до захисту прав потерпілих. Однак на практиці визнається, що держава Україна не несе відповідальності за дії держави-агресора на окупованих територіях або за наслідки ракетних ударів, що ускладнює використання цих норм для компенсації цивільним жертвам воєнних злочинів.

Постановою Кабінету Міністрів України № 332 від 20 березня 2022 року передбачено щомісячну адресну допомогу внутрішньо переміщеним особам, а також одноразову виплату 15 млн грн сім'ям загиблих військовослужбовців-волонтерів. Проте такі заходи спрямовані насамперед на військових, ветеранів та внутрішньо переміщених осіб і не містять окремого механізму компенсацій цивільним, які зазнали насильства, катувань або втрати майна під час окупації.

Таким чином, чинне законодавство України орієнтоване на соціальний захист окремих категорій осіб, постраждалих від війни – ветеранів, військовослужбовців, осіб з інвалідністю внаслідок війни, родин загиблих, звільнених з полону. Водночас для цивільних жертв воєнних злочинів – мирних громадян, які пережили тортури, депортації, примусове переміщення чи втрату майна – відсутні спеціальні механізми компенсації або відшкодування завданої шкоди [7]. Правозахисники та експерти підкреслюють, що Україна досі не ухвалила окремого закону про відшкодування фізичної, матеріальної та моральної шкоди цивільним жертвам війни.

Попри законодавчі прогалини, судова практика України поступово визнає ключові права потерпілих. Верховний Суд у своїх рішеннях неодноразово зазначав, що воєнні злочини не підлягають строкам давності, а потерпілі не можуть бути позбавлені права на доступ до правосуддя. У рішенні Європейського суду з прав людини у справі «Україна проти Росії (щодо Криму)» від 25 червня 2024 року встановлено відповідальність РФ за систематичні порушення прав цивільного населення, включно з катуваннями, насильницькими зникненнями та незаконним привласненням майна, а також підтверджено, що жертви мають право на правосуддя незалежно від прогалин у національному законодавстві [19].

Отже, навіть за відсутності спеціального закону національна правова система фактично визнає право цивільних жертв війни на судовий захист і компенсацію, у тому числі через міжнародні механізми. Це свідчить про наявність потенціалу для формування комплексного правового інституту захисту цивільних жертв воєнних злочинів, який наразі перебуває на етапі становлення.

Міжнародне гуманітарне право та міжнародне право прав людини встановлюють основні рамки захисту цивільного населення під час збройних конфліктів. Україна є стороною Женевських конвенцій 1949 року та Додаткових протоколів до них, які визначають зобов'язання окупаційної держави. Четверта Женевська конвенція забороняє примусове переміщення або депортацію цивільних (ст. 49) і вимагає сприяти поверненню дітей до сімей (ст. 50). Вона також покладає обов'язок на окупанта забезпечити справедливую компенсацію за реквізоване майно: «окупаційна держава повинна вжити заходів для забезпечення справедливої компенсації будь-якої реквізиції»

(ст. 51) [20]. Це означає, що рф як держава-окупант має обов'язок компенсувати Україні та її громадянам завдані збитки. Відповідальність рф на міжнародному рівні частково зафіксована у міждержавних справах у Міжнародному суді ООН і майбутній Міждержавній комісії з претензій.

Важливу роль відіграють міжнародні документи, що закріплюють права жертв. Основні принципи та керівні положення ООН про право потерпілих на засоби правового захисту та відшкодування шкоди (резольюція 60/147 від 2005 року) [21] встановлюють право на реституцію, компенсацію, реабілітацію та публічне визнання заподіяної шкоди. Україна приєдналася до Декларації ООН про основні принципи правосуддя для жертв злочинів і зловживань владою (1985) та до Принципів 2005 року [22], що зобов'язує поступово імплементувати відповідні гарантії – право на компенсацію, медичну, психологічну та соціальну допомогу.

Європейська конвенція з прав людини також створює правову основу для захисту потерпілих. Велика палата ЄСПЛ у справі *Ukraine v. Russia (re Crimea)* (рішення від 25 червня 2024 року) встановила відповідальність рф за систематичні порушення прав цивільних – катування, насильницькі зникнення, порушення права власності [19]. Суд визнав право жертв на «справедливу сатисфакцію», хоча фактичне відшкодування залежить від політичних і процедурних механізмів виконання рішень.

У рішенні Великої палати ЄСПЛ від 9 липня 2025 року у справі *Ukraine and the Netherlands v. Russia* (№ 8019/16 та інші) рф знову визнано відповідальною за широкомасштабні порушення Конвенції – обстріли цивільних об'єктів, вбивства, катування, депортації та насильницькі зникнення [28]. Суд підтвердив право жертв на компенсацію, однак практичне виконання рішень залежить від створення дієвого механізму.

Особливе значення має створений Радою Європи Реєстр збитків для України (Register of Damage for Ukraine), який фіксує заяви потерпілих – як фізичних, так і юридичних осіб – щодо збитків, спричинених воєнними злочинами (вбивства, катування, сексуальне насильство, примусове переміщення тощо) [10]. Реєстр виконує дві функції: документування шкоди та підготовку до роботи майбутньої Міждержавної комісії з компенсацій, яка матиме повноваження ухвалювати рішення про виплату компенсацій [29; 30].

Активно діють і міжнародні правозахисні організації. Зокрема, ініціатива *We Are From Ukraine* заохочує потерпілих подавати індивідуальні скарги до ЄСПЛ для фіксації порушень і створення правових підстав для майбутніх компенсацій [31].

Діяльність Міжнародного кримінального суду (МКС) також сприяє зміцненню гарантій для жертв. Хоча основний мандат МКС полягає у притягненні винних до відповідальності, суд визнає за жертвами право на участь у процесах і подання заяв про компенсацію через Фонд для жертв (Trust Fund for Victims). Попри обмежені ресурси, цей механізм формує прецедент участі жертв як активних сторін. Щодо України, МКС зосереджується на переслідуванні керівництва рф, включно з ордером на арешт президента рф, що підсилює міжнародну систему відповідальності.

Національні суди України також поступово формують власну практику захисту прав потерпілих. Верховний Суд у постанові від 8 листопада 2023 року у справі № 524/2722/23 визнав право особи, примусово переміщеної з окупованої території, звернутися до суду для встановлення відповідного факту [26]. Суд підкреслив, що відсутність спеціального закону не може бути підставою для відмови у відкритті провадження.

Таким чином, взаємодія міжнародних і національних судових механізмів поступово формує систему правового захисту цивільних жертв війни. Міжнародні інституції (ЄСПЛ, МКС) визначають стандарти та встановлюють відповідальність агресора, тоді як Верховний Суд України забезпечує доступ потерпілих до правосуддя, підтверджуючи, що навіть в умовах війни право людини на захист є невід'ємним.

На основі аналізу національного законодавства та міжнародних стандартів доцільно сформулювати низку конкретних пропозицій для посилення соціального захисту жертв воєнних злочинів.

Передусім необхідно ухвалити спеціальний закон України «Про жертв війни та воєнних злочинів», який інтегрує всі чинні механізми захисту осіб, що постраждали від збройної агресії рф, за аналогією із Законом України № 2010-IX, але у ширшому форматі. У такому законі слід визначити категорію «жертви воєнних злочинів», що охоплюватиме цивільних осіб, які зазнали насильства, втратили близьких чи майно внаслідок порушення норм міжнародного гуманітарного права. Закон має гарантувати право таких осіб на компенсацію матеріальної й моральної шкоди, медичну, психологічну та соціальну реабілітацію, а також безоплатну правову допомогу. Важливо

створити єдиний державний реєстр потерпілих із гарантіями конфіденційності та недопущення повторної травматизації. Також необхідно визначити органи, відповідальні за виплати з державного бюджету та міжнародних фондів, щоб уникнути фрагментарності існуючих механізмів, які охоплюють лише окремі події (АТО, ООС).

Паралельно варто продовжити імплементацію міжнародних зобов'язань у національне право. Необхідно закріпити у законодавстві основні положення Базових принципів ООН (2005) [21], Декларації ООН про права потерпілих (1985) [22] та Женевських конвенцій (1949) [20], включивши норми про право на реабілітацію, компенсацію та медико-психологічну допомогу. Доцільно прийняти окремий нормативно-правовий акт, який встановить державний обов'язок гарантувати медичну, соціальну та психологічну допомогу жертвам воєнних злочинів і членам їхніх сімей. Довгострокові програми мають охоплювати післявоєнну відбудову: заміну зруйнованого житла, страхування майна, створення механізмів пільгового кредитування постраждалих – за зразком практик країн ЄС.

Особливої уваги потребує розвиток судової практики, орієнтованої на захист прав потерпілих. Верховний Суд уже підтвердив можливість розгляду позовів про відшкодування збитків, завданих агресією, зокрема у міжнародних процедурах. Показовими є рішення Касаційного адміністративного та цивільного судів у справах № 524/2722/23 (постанова від 08.11.2023) і № 560/8064/22 (постанова від 13.06.2023) [32], що підтверджують пріоритет закону над підзаконними актами та право потерпілих на встановлення юридичних фактів, пов'язаних із воєнними злочинами. Послідовне застосування цих рішень сприятиме формуванню внутрішнього механізму судового захисту, який може поєднуватися з міжнародними засобами – ЄСПЛ, МКС, Реєстром збитків Ради Європи.

Висновки. Збройна агресія РФ проти України висвітлила потребу у визнанні нової категорії потерпілих – цивільних жертв воєнних злочинів, які раніше не належали до суб'єктів звичних соціальних гарантій. Наявна нормативна база забезпечує захист військовослужбовців, ветеранів, членів їхніх сімей, осіб з інвалідністю війни та звільнених з полону, але не містить цілісної системи захисту для цивільних постраждалих.

Міжнародне гуманітарне право та право прав людини визначають універсальні орієнтири: Женевські конвенції 1949 року, Базові принципи ООН (2005), Декларація ООН (1985) і практика ЄСПЛ формують доктрину невідворотності відповідальності агресора за порушення прав цивільних. Українська судова практика, насамперед позиції Верховного Суду, демонструє поступове наближення до цих стандартів і розширення засобів правового захисту потерпілих.

Емпіричні дані міжнародних організацій підтверджують масштаб трагедії: понад 12 000 загиблих цивільних, десятки тисяч поранених, сотні задокументованих випадків катувань і сексуального насильства [33]. Ці дані вимагають негайної інституціоналізації механізмів соціальної й правової підтримки жертв.

Запропоновані кроки – ухвалення спеціального закону, створення реєстру потерпілих, імплементація міжнародних стандартів, розвиток судової практики та розширення системи реабілітації – є не лише інструментами соціальної допомоги, а й складовими нової правової доктрини післявоєнної відбудови. Визнання прав цивільних жертв воєнних злочинів і створення дієвих механізмів їх реалізації мають гуманітарне, правове та міжнародно-політичне значення: вони відновлюють гідність постраждалих, утверджують верховенство права та зміцнюють позиції України у глобальній системі безпеки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Татаренко Д.В. Актуальні аспекти реалізації соціальних гарантій в умовах воєнного стану в Україні. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2025. № 50. С. 220–231. DOI: 10.33216/2218-5461/2025-50-2-220-231.
2. Татаренко Г.В., Татаренко Д.В. Особливості правового регулювання соціально-трудова прав людини на тимчасово окупованих територіях України. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2024. № 48. С. 249–261. DOI: 10.33216/2218-5461/2024-48-2-249-261.
3. Татаренко Д.В., Гриценко Г.М. Розвиток правових механізмів соціального захисту в умовах збройних конфліктів: історичний аспект. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2025. № 49. С. 76–88. DOI: 10.33216/2218-5461/2025-49-1-76-88.

4. Степченко Д.О., Татаренко Г.В. Захист прав військовополонених з урахуванням гендерних аспектів: міжнародні стандарти та практика України. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2024. № 48. С. 262–273. DOI: 10.33216/2218-5461/2024-48-2-262-273.
5. Вірт Ю.М. Соціальний захист та підтримка осіб, постраждалих від конфлікту. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: Право, публічне управління та адміністрування*. 2025. № 16. DOI: 10.54929/2786-5746-2025-16-02-01.
6. Українська Гельсінська спілка з прав людини. Компенсації жертвам агресії РФ: юристи закликають звертатися до ЄСПЛ (новина 23.12.2022). URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/kompensatsii-zhertvam-ahresii-rf-providni-iurysty-zaklykaiut-iaknayshvydshe-zvertatysia-do-yespl>.
7. Компенсація за шкоду, заподіяну життю та здоров'ю українців під час збройних конфліктів: як суди можуть захистити права постраждалих? «Ілляшев та Партнери». URL: <https://attorneys.ua/publication/kompensaciya-za-shkodu-zapodiyanu-zhyttyu-ta-zdorovyu-ukrayinciv-pid-chas-zbrojnyh-konfliktiv-yak-sudy-mozhut-zahystyty-prava-postrazhdalyh>.
8. Правозахисники та колишні полонені просять ухвалити закон про воєнних злочинців. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2713039-pravozahisniki-ta-kolisni-poloneni-prosat-uhvaliti-zakon-pro-voennih-zlocinciv.html>.
9. Спеціалізація є надважливою, бо слідчі та прокурори, які працюють зі справами щодо СНПК, не повинні одночасно розслідувати інші категорії воєнних злочинів – EUAM Ukraine. URL: <https://www.euam-ukraine.eu/ua/news/specialisation-is-critically-important-investigators-and-prosecutors-handling-crsv-cases-should-not-simultaneously-deal-with-other-categories-of-war-crimes>.
10. Homepage – Register of Damage for Ukraine. URL: <https://www.rd4u.coe.int/en>.
11. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: Закон України № 3551-XII від 22.10.1993. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text>.
12. Постанова Верховного Суду (Касаційний адміністративний суд) від 13 червня 2023 р. у справі № 560/8064/22. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pro_sud/rishennya_sud_palat/2023_06_16_560_8064_22?utm_source=chatgpt.com.
13. Про соціальний і правовий захист осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, та членів їхніх сімей: Закон України № 2010-IX від 26.01.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2010-20?utm_source=chatgpt.com.
14. Деякі питання виплати разової грошової допомоги у 2022 році: Постанова Кабінету Міністрів України № 540 від 07.05.2022 URL: <https://www.kmu.gov.ua/npras/deiaki-pytannia-vuplaty-razovoi-hroshivoi-dopomohy-u-2022-rotsi-540>.
15. Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам: Постанова Кабінету Міністрів України № 332 від 20.03.2022 р. Кабінет Міністрів України. 2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/332-2022-%D0%BF#Text>.
16. Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 13 червня 2023 року у справі № 560/8064/22. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pro_sud/rishennya_sud_palat/2023_06_16_560_8064_22.
17. Компенсації жертвам агресії РФ: юристи закликають якнайшвидше звертатися до ЄСПЛ – Українська Гельсінська спілка з прав людини. URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/kompensatsii-zhertvam-ahresii-rf-providni-iurysty-zaklykaiut-iaknayshvydshe-zvertatysia-do-yespl>.
18. Постанова Верховного Суду (Касаційний адміністративний суд) від 13 червня 2023 року у справі № 560/8064/22 (провадження № К/990/35139/2). URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pro_sud/rishennya_sud_palat/2023_06_16_560_8064_22.
19. European Court of Human Rights. Grand Chamber judgment *Ukraine v. Russia (re Crimea)*, applications Nos. 20958/14 & 38334/18, 25 June 2024 / ECHR. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=002-14347>.
20. Конвенція (IV) про захист цивільного населення під час війни від 12.08.1949. Женева, 1949 р. Офіц. текст. URL: <https://redcross.org.ua/wp-content/uploads/2017/05/Женевська-конвенція-4.pdf> (змінений текст); ст. 50–51.
21. United Nations General Assembly. *Resolution 60/147: Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Rights Law*

- and Serious Violations of International Humanitarian Law* / United Nations Audiovisual Library of International Law. URL: https://legal.un.org/avl/pdf/ha/ga_60-147/ga_60-147_ph_e.pdf.
22. *Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power* / UNODC. URL: <https://www.unodc.org/pdf/rddb/CCPCJ/1985/A-RES-40-34.pdf>.
 23. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: міжнародний документ від 04.11.1950 р. (зі змінами та протоколами) / Рада Європи. ETS No. 005. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
 24. Протокол № 1 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: міжнародний документ від 20.03.1952 р. / Рада Європи. ETS No. 009. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_535#Text.
 25. *Ukraine and the Netherlands v. Russia*, applications Nos. 8019/16, 43800/14, 42410/15: Grand Chamber judgment of 25 January 2023 (with follow-up decisions 2019, 2022) / European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-221069>.
 26. Постанова Верховного Суду (Касаційний цивільний суд) від 08.11.2023 р. у справі № 524/2722/23 (провадження № 61-13720/св23) / Єдиний державний реєстр судових рішень. № 114834990. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114834990>.
 27. Верховний Суд. Дайджест судової практики Верховного Суду у справах, пов'язаних із війною. Київ, 2023. 72 с. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/ogliady/Daigest_sud_prakt_VS_spravi_vijna.pdf.
 28. *Case of Ukraine and the Netherlands v. Russia* (Applications nos. 8019/16, 43800/14, 28525/20 and 11055/22): Grand Chamber judgment, 9 July 2025 / European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-244292>.
 29. Council of Europe. *Register of Damage for Ukraine (RD4U)*. URL: <https://www.coe.int/en/web/human-rights-rule-of-law/register-of-damage-for-ukraine>.
 30. Clifford Chance. *Register of Damage for Ukraine is set up to launch registration*. 2024. URL: <https://www.cliffordchance.com/briefings/2024/01/register-of-damage-for-ukraine-is-set-up-to-launch-registration->.
 31. We Are From Ukraine. *Правозахисна кампанія щодо компенсацій жертвам війни*. 2024. URL: <https://wearefromukraine.org>.
 32. Верховний Суд України. Дайджест судової практики у справах, пов'язаних з війною. Київ: ВСУ, 2024. С. 78–80 (п. 7-8 розділу «Спори щодо соціального захисту»; рішення КЦС ВС від 08.11.2023 у справі № 524/2722/23). URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/ogliady/Daigest_sud_prakt_VS_spravi_vijna.pdf.
 33. *Civilian Harm and Human Rights Abuses Persist in Ukraine as War Enters Fourth Year* | United Nations in Ukraine. URL: <https://ukraine.un.org/en/289667-civilian-harm-and-human-rights-abuses-persist-ukraine-war-enters-fourth-year>.